

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תצא תשע"ד

עבודת ראש השנה - "תמליכוני עליכם"

מלחמת היצר - הקשה שבמלחמות

התורה אומרת: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ, וַיִּנְתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ וְשָׁבִיתָ שְׁבִי' (דברים כא, י). "אֹיְבֶיךָ" מלא יו"ד ו"ל"א "אֹיְבֶיךָ" - הוא לשון רבים. "וַיִּנְתְּנוּ" ו"ל"א "וַיִּנְתְּנוּ" - לשון יחיד. למה עוברת התורה מלשון רבים ללשון יחיד? - אמרו בדרך רמז (עי' כלי יקר), שמדובר באמת בשני אויבים. אויב חיצוני, ואויב פנימי. לגבי האויב החיצוני אומרת התורה - "וַיִּנְתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ, וְשָׁבִיתָ שְׁבִי'". את האויב הזה הקב"ה ידאג להכניע לפניך. אבל נשאר עדין האויב השני, הפנימי - "וַיִּרְאֵיךָ בְּשָׁבִיךָ אֶשֶׁת יִפֹּת תְּאָר" (שם, יא) - "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (רש"י שם)¹. את האויב הזה אתה צריך להכניע. כאן אין "וַיִּנְתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ", אלא אתה זה שצריך להתגבר עליו. אם קשה לך להתגבר על האויב הזה - התורה מקילה עליך, ומתירה לך אשת יפת תואר. אבל ברמת העקרון, את האויב הזה אתה צריך להכניע, ואתה זה שצריך להתגבר עליו. לכן נאמר "וַיִּנְתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ" בלשון יחיד, כי רק אחד משני האויבים ה' יתן בידך. על האויב השני תצטרך להתגבר לבד.

ובאמת, שאת האויב השני הרבה יותר קשה לנצח, כפי שמביא בעל "חובות הלבבות" על חסיד אחד "שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים, וְשָׁלְלוּ שַׁלל אַחַר מִלְחָמָה חֲזָקָה. אמר להם: שְׁבַתְּם מִן הַמִּלְחָמָה הַקְטָנָה, הַתַּעֲתְדוּ לְמִלְחָמָה הַגְּדוּלָּה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחייליו" (חיה"ל שער יחוד המעשה פ"ה).

גם אנחנו, את האויב החיצוני - ניצחנו עכשיו במלחמה. אבל נשאר עדין האויב הפנימי, היצר הרע, שאותו עוד לא ניצחנו, ואותו גם לא קל לנצח. זו המלחמה שאנו צריכים להתחזק בה בחודש אלול. מלחמת היצר וחייליו. לסלק מתוכנו את היצר הרע, הוא השטן (ב"ב טו, א), ואז גם בשמים יסלקו מאיתנו את השטן.

אלול - ימי התקרבות לה'

אנו נמצאים כבר בעצמו של חודש אלול. כפי שאמרנו, חודש אלול הוא זמן של מלחמה, מלחמת היצר וחייליו, אבל מאידך גיסא הוא גם זמן של אהבה וקירוב בין הקב"ה לכנסת ישראל. "אֲנִי לְדוֹדֵי דוֹדֵי לִי". צריך לעסוק בחודש זה במלחמת היצר ובעבודת התשובה, והלב צריך להיות שבור על כל העברות שעשינו, אבל ביסודו של דבר - אלול הוא עת דודים. "אֲנִי לְדוֹדֵי דוֹדֵי לִי". הדוד והרעיה מחפשים איך להתקרב זה לזה.

למעשה, כל המערכת של ימי אלול ומועדי תשרי דומה לשלבי ההתקשרות בין איש ואשה. ימי אלול הם כתקופת ההכרות הראשונה וקירוב הדעת בין האיש והאשה, הקב"ה מתקרב אלינו בימים האלה, וגם אנו צריכים להתקרב אליו, כמו איש ואשה המנסים להכיר ולהתקרב בדעתם זה לזה, אח"כ באה עבודת ר"ה, שהיא כעין קבלת קידושין מהקב"ה - אנו ממליכים את הקב"ה,

ומקבלים עלינו את מלכותו ובעלותו, ואח"כ מגיע היום הגדול, יום הכפורים, שנקרא במקרא "יום הַתְּנַתְּנוּ" (שה"ש ג, יא), ופירושו חז"ל שהכונה היא ליום הכפורים (משנה תענית כו, ב).

אחר כך מגיעים שבעת ימי חג הסוכות, שהם כשבעת ימי המשתה, שיושבים בהם בחופה ובאים השושבינים לשמוח שם עם החתן והכלה. (היום לא נוהגים לשבת בשבעת ימי המשתה בחופה, אבל בזמן חז"ל הרי עשו את כל השבע ברכות של שבעת ימי המשתה בחופה). מי הם השושבינים? השושבינים הם שבעים פרי החג שהם כנגד שבעים אומות העולם (סוכה נה, ב). לא תמיד האומות רצויות לנו במיוחד, אבל אם הן מופיעות רק בדמות פר שנשחט על המזבח, זה לא נורא כל כך. אנו יושבים בחופה בצל של הקב"ה, בצל דמהימנותא, ושבעים אומות משמחות אותנו. אחר כך ביום האחרון, בשמיני עצרת, שולחים את כל האורחים הביתה, והחתן והכלה עוזבים את החופה ונכנסים הביתה, אל מעון הקבע שלהם. רק הבעל והאשה לבדם בבית. זהו יום שמחה של הקב"ה בישראל רעיתו, שקידש לו לאשה (עי' סוכה שם). זהו בכללות תוכן הימים האלה.

על כל פנים, עכשיו אנו נמצאים בימים שהם כעין תקופת הפגישות בין הזוג הצעיר. אמנם במקרה זה הזוג כבר לא כ"כ צעיר, הכלה כבר בת כמה אלפי שנים והחתן אין קצבה לשנותיו, אבל בכל זאת בכל שנה ושנה זה זוג צעיר. מצד אחד אימת הדין ושברון לב מחמת העברות, מצד שני - שמחה וחדוה על ההתקרבות המחודשת אל הדוד, וצפיה ליום האירוסין, הוא ראש השנה.

מי מובטח שיצא זכאי בדין?

כפי שהזכרנו, ר"ה הוא יום הארוסין. אנו ממליכים בו את הקב"ה, ומקבלים עלינו את מלכותו ובעלותו. וכמו בימי אלול, גם ביחס לראש השנה יש שתי הרגשות סותרות. מצד אחד חז"ל אומרים: "אָמְרוּ מִלֵּאכִי הִשְׁרַת לִפְנֵי הַקַּב"ה: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! מִפְּנֵי מָה אֵין יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה (=הלל) לִפְנֵיךָ בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה וּבִיּוֹם הַכְּפוּרִים? אָמַר לָהֶם: אֲפֹשֶׁר מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִין, וּסְפָרֵי חַיִּים וּסְפָרֵי מֵתִים פְּתוּחִין לִפְנֵי, וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה"?! (ר"ה לב, ב) כִּסְפָרֵי חַיִּים וּסְפָרֵי מֵתִים פְּתוּחִין, וְאִם לֹא יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא נֹכַח - אֵי אֲפֹשֶׁר לוֹמַר הִלֵּל!

מאידך גיסא, עזרא הסופר אומר לישראל בראש השנה: "לָכוּ אַכְּלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׁתוּ מִמִּתְקִים... וְאַל תַּעֲצֹבוּ, כִּי תִּדְרֹשׁ ה' יֵאָמַר עַל יְדֵיכֶם" (נחמיה ח, י). ובירושלמי אמרו: "אֵי זֶה אֹמֵר כְּאֹמֵר הַזֶּה! בְּנוֹהַג שֶׁבְּעוֹלָם, אִם יוֹדֵעַ שִׁישׁ לוֹ דִין, לֹבֵשׁ שַׁחוּרִים וּמִתְעַטֵּף שַׁחוּרִים וּמְגַדֵּל זָקֵנוּ, שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ הַיָּאךְ דִּינוֹ יוֹצֵא. אֲבָל יִשְׂרָאֵל אֵינָן כֵּן, אֲלֵא לֹבֵשִׁים לְבָנִים וּמִתְעַטְפִּין לְבָנִים וּמְגַלְחִים זָקֵנָם וְאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וְשִׂמְחִים [בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה], יוֹדֵעִין שֶׁהַקַּב"ה עוֹשֶׂה לָהֶן נִסִּים" (ירוש' ר"ה פ"א ה"ג).

במהרה בימינו נראה שוב את המקדש בירושלים, ואת מלכות ה' בבית המקדש, עם עבודת כהנים ולוים וכל מה שצריך, ועם מלך מבית דוד שישב על כסאו, זה מה שאנו רוצים שיחתם בראש השנה הזה. בר"ה שעבר נחתמו עלינו צרות לא מעטות, בר"ה הבא אנו מקוים שיהיה יותר טוב, שיחתמו עלינו רק גזירות טובות, גזירות של משיח. אולי עוד לפני ראש השנה, מי יודע, אבל אם לא, אז לפחות שאחרי ר"ה יבוא כבר משיח. עכשיו הזמן להתפלל על כך. עכשיו הזמן להשפיע, מה יחתם עלינו בר"ה הבא.

במה מהוה ראש השנה יום של תשובה?

ראש השנה הוא היום שפותח את עשרת ימי תשובה. שני ימי ראש השנה, הם שני הימים הראשונים של עשרת ימי תשובה. וקשה: הרי איננו מתוודים בראש השנה על שום חטא³! יותר מכך: אנו נזהרים אפילו שלא להזכיר בו חטא, כדי לא לעורר עלינו קיטרוג ח"ו (עי' משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ג'). במה מתבטאת א"כ העובדה, שראש השנה הוא אחד מעשרת ימי תשובה? כיצד יכול ראש השנה להמנות כאחד מעשרת ימי תשובה, בלי תשובה ויודיו?

נראה לבאר ענין זה במשל: לו היתה עומדת לפנינו חומה גבוהה והיינו רוצים לסתור אותה, כיצד היינו עושים זאת? אפשרות אחת היא, לקחת פטיש ויתד, להכות בחומה ולהפיל ממנה אבן אחרי אבן. בדרך זו היינו משיגים את התכלית המבוקשת, אבל בקושי רב ובמאמצים רבים. ואולם ישנה גם דרך אחרת - לחפור תחת החומה כדי למוטט את היסוד שלה, וכשיפול היסוד תתמוטט כבר החומה כולה בבת אחת. לפעמים, זוהי דרך קצרה וקלה הרבה יותר.

זוהי בדיוק צורת עבודתנו בר"ה. בראש השנה איננו מפרקים את חומת העברות שלנו בפטיש ויתד, אלא חותרים תחת היסוד. היסוד לכל העברות שלנו, הוא אי הכרה מספקת במלכות שמים. אם אדם היה רגיל לחשוב יותר על כך שהקב"ה הוא המלך והמנהיג היחיד שקובע מה יהיה בעולם, הוא ממית והוא מחיה, הוא גוזר איזו לחרב ואיזו לרעב ואיזו לְדָבָר - הוא היה נזהר הרבה יותר שלא לעבור על רצון ה'. אבל כנראה שאיננו חושבים על זה מספיק, וממילא במשך השנה נבנית על היסוד הזה חומת העברות שלנו, המבדילה בינינו לבין הקב"ה. עבודת התשובה שלנו בראש השנה היא למוטט את היסוד הזה. להשריש בלבנו את ההכרה, שרק ה' קובע מה יהיה בעולם, ולא שום כח אחר. לא נתניהו, לא אובאמה ולא שום אדם אחר קובעים מה יהיה כאן, אלא רק הקב"ה לבדו קובע מה יהיה.

ביום הכפורים אנו מנסים להכות כל אבן ואבן. נכשלת בדבר הזה, ונכשלת בדבר הזה... מתנדים ומפרטים את כל החטאים, כדי לפרק אותם אחד אחד. אבל העבודה של ר"ה היא להשמיט את היסוד מתחת לחטאים. להבין שהקב"ה מנהיג ושופט את העולם, יודע כל מה שנעשה בעולם, ועל פי זה קובע מה יקרה לכל אחד ואחד. ממילא נבין, שלא כדאי לחטוא. כך נוכל ביום הכפורים להגיע באמת להכרה מלאה, ש"סרנו ממצוותיך וממשפטך הטובים ולא שווה לנו", שכל מה שעשינו נגד רצון ה' לא היה שווה כלום. זו התשובה שלנו בראש השנה. למרות שלא אומרים וידוי בראש השנה, אבל להגיע להכרה הברורה שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בְּפֶלֶא מְשֻׁלָּה ואפס זולתו.

איך מיישבים את הסתירה הזו? אם ישראל יודעים שהקב"ה עושה להם נסים בדין, והדבר ברור שיצאו זכאים, למה שלא יאמרו הלל? ממה הפחד? - כבר ביארו בזה הסבא מקלם ("חכמה ומוסר" ח"א סוף סי' ט' וסוף סי' פ"ה) ואחרים, שדברי חז"ל אלו, שודאי יצאו ישראל זכאים בדין, נוגעים רק לכלל ישראל. כלל ישראל מובטח שיצא זכאי בדין נגד אומות העולם, כמו שאמרו חז"ל (בטעם מצות לולב): משל לשני בני אדם שהיו עומדים בדין. העיתונאים והקהל שעומדים בחוץ רוצים לדעת מי יצא זכאי בדין. הודיע להם המלך: "מי שיצא אחר הדין וחוקמי בידו - הוא זה שיצא זכאי בדין". מי יוצא אחר יום הדין וחוקמו של הקב"ה בידו? - ישראל! "במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידן, אנו יודעין דישראל אינן נצוהייא" (ויקרא ל, ב). ארבעת המינים רומזים לארבע אותיות של שם הוי"ה ברוך הוא (עי' ב"י או"ח סי' תרנ"א ד"ה "אם צריך לחבר האתרוג"). זהו חותם המלך, ובזה ניכר שישראל הם אלו שיצאו זכאים בדין כנגד אומות העולם. והרי מראש מקדם נקבע, שמצוה זו תהיה מוטלת עלינו בחג הסוכות בכל שנה ושנה! מכאן, שמובטח לנו לעד, שבכל שנה יצאו כלל ישראל זכאים בדין!

אך כאמור, זהו רק בנוגע לכלל ישראל. כלל ישראל מובטח שיצא זכאי בדין בכל שנה ושנה, ולעולם אין אומות העולם זוכות בדין כנגדנו! אנו העם אשר בחר ה', ומובטח לנו "פי לא ישש ה' עִמּוֹ וְנִחַלְתּוּ לֹא יַעֲזֹב" (תהלים צד, יד). מצד זה ר"ה הוא אפוא יום של "שמחה גדולה" (נחמיה ח, יב). אבל ליחיד - אין כל הבטחה. היחיד צריך לחוש פחד ואימה, מי יודע מה יכתב עליו בשמים, מה יהיה על משפחתו, על ידידיו, ואלו גזירות ח"ו יגזרו עליהם לשנה הבאה. אין מקום לשמחה בר"ה במה שנוגע לדינו של היחיד. גם בשנה שעברה יצא כלל ישראל זכאי בדין, ובכל זאת על הרבה יהודים נגזר לההרג השנה, או למות בנסיבות אחרות². גם בשנים הנוראות של השואה, לא הגרמנים ימ"ש יצאו זכאים בדין, אלא כלל ישראל יצא זכאי בדין ולא נכחד ח"ו. אבל באופן פרטי - מליון יהודים נהרגו אז בכל שנה!

צריך לחשוב על זה. לא לקחת את יום הדין בקלות. כי ליחיד - אין כל הבטחה שיצא זכאי בדין. היחיד צריך לפחד מאד מיום הדין. מו"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל כותב באחד המכתבים שלו אל בנו: "זכורני, כאשר הייתי בטל ילדותי, שמעתי מאבי אדוני מו"ר זצ"ל, כי כאשר נרצה להתבונן להבין את פעולת ראש השנה ומשפטו, עלינו להתבונן על העבר, אל כל המקרים של שנה שעברה, כמה יסורין ירדו לעולם, ואז נבין - הן כל זה פעולת ראש השנה שעבר! ונוכל להשיג איך וכמה עלינו לפחד מיום הדין אשר לפנינו" (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 335). מכתב זה נכתב בשנת תרצ"ו, כשהרשעים בגרמניה התחילו כבר לעשות צרות (כפי שמפורט שם במכתב). כשמתבוננים מה היה בשנה שעברה, רואים על מה אנו עומדים לדין בשנה החדשה. במשך השנה מספרים בעיתון מה ה' חתם בתחילת השנה. כל מה שמופיע בעתון מדי יום ביומו - נכתב ונחתם בתחילת השנה.

רק עכשיו קבלנו תזכורת מה נחתם בר"ה שעבר, המלחמה שהיתה רק עכשיו, צריך להשתדל שהקב"ה לא יחתום חלילה על מלחמה חדשה, אלא להפך, יביא קץ גאולה וישועה לעם ישראל, שיכירו כל באי עולם שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, שהוא ימלוך בהר ציון ובירושלים, לא כמו שהם אומרים שלא היה מקדש, מנסים לכפור בזה שהיה מקדש בירושלים, אלא

עבודת ראש השנה - המלכת ה'

שעבודת היום בר"ה היא העמקת ההכרה במלכות ה' - רואים גם בנוסח הברכה שתקנו לנו חז"ל בתפלת ראש השנה ובקידוש היום. הגמרא הרי אומרת, "אין חותמין בשמים" (ברכות מט, א) [כלומר: גם בברכה שעוסקת בכמה ענינים, על החתימה לעסוק בענין אחד בלבד, ולא יותר. למשל: בברכת "מחיה המתים" מזכירים שבחים רבים - "אתה גבור לעולם ה', מחיה מתים אתה... סומך נופלים, ורופא חולים, ומתיר אסורים" וכו'. ובכל זאת, בחתימת הברכה אומרים רק "ברוך אתה ה' מחיה המתים", ולא "ברוך אתה ה', מחיה מתים וסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים"]. ממילא קשה, כיצד חותמים בראש השנה את ברכת קדושת היום (בתפלה ובקידוש) במילים "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון"? הרי שלושה ענינים יש כאן: (א) מלך על כל הארץ, (ב) מקדש ישראל, (ג) מקדש יום הזכרון! והנה, לגבי הצירוף של "מקדש ישראל ויום הזכרון" מסבירה הגמרא (שם), שאין כאן שני ענינים אלא ענין אחד - מקדש ישראל, שמקדשים את יום הזכרון. [כלומר, זהו אחד המאפיינים של קדושת ישראל, שיש בכחם לקדש את הזמנים, ובכלל זה גם את יום הזכרון]. אבל "מלך על כל הארץ" - כיצד שייך ענין זה ל"מקדש ישראל ויום הזכרון"? מדוע אין כאן בעיה של חתימה בשני ענינים?

התשובה היא, שאין כאן שני ענינים, אלא הכל ענין אחד. תוקף קדושת היום של ראש השנה הוא, להגיע להכרה שה' הוא "מלך על כל הארץ", ולהבין את משמעותה של מלכות זו. אמנם בכל ערב ובכל בוקר אנו ממליכים את ה' באמירת "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", וכן בכל ברכה שאנו מברכים אנו מזכירים את מלכות ה' בעולם ("ברוך אתה ה'... מלך העולם..."), אך בכל זאת בראש השנה ובעשרת ימי תשובה אנו מקדישים תשומת לב מיוחדת לנושא זה, של חיזוק ההכרה במלכות ה' (כשם שאת יציאת מצרים חייבים להזכיר בכל יום, ובכל זאת יש לילה מיוחד בשנה שבו חייבים להתמסר לנושא זה במיוחד). אנו ממליכים עלינו ביום זה את הקב"ה, ומתפללים על פרסום מלכות זו בכל העולם כולו. ממילא, אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "מלך על כל הארץ", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה לקבלת מלכותו⁴. להעמיק את התודעה הזאת בלבנו, שתהיה לא רק מהשפה ולחופן, אלא שנרגיש אותה גם בלב, שאנו עבדי ה', וה' הוא מלכנו, ורק הוא קובע מה יהיה, ולא מישוהו אחר.

גם התפילה שלנו בר"ה היא בחלקה הגדול על גילוי כבוד מלכות שמים. "וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה". "ובכן תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת", הכל בקשות על כך שיתגלה כבוד מלכות שמים, שלא ישאר אף גוי אחד שלא מכיר במלכות שמים, כל שכן שלא ישאר אף יהודי אחד שלא מכיר במלכות שמים. כולם יכירו בכך שה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.

מלכות ה' לעומת מלכות בשר ודם

כשאנו עובדים בראש השנה על ההכרה במלכות ה', צריך להבין על איזה מין מלכות מדובר כאן. הרמב"ם אומר: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה". מה

היתה הטעות? הם חשבו, שכשם שמלך בשר ודם רוצה שיחלקו כבוד לא רק לו אלא גם לעבדיו, והוא מעניש את מי שמבזה אותם, כי כבודם הוא כבודו ובוזיונם הוא כבוזיון המלך, כך גם מלך מלכי המלכים הקב"ה רוצה שיחלקו כבוד לעבדיו: לשמש, לירח ולכל צבא השמים. מה עשו? "התחילו לבנות לכוכבים היכלות, ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם", כדי לכבד בזה את עבדיו ומשמשי של הקב"ה, ומזה התפתחה אחר כך עבודת כוכבים גמורה, שהתחילו לייחס אלוהות לכוכבים עצמם⁵ (כמבואר כל זה ברמב"ם, ריש הל' עבודת כוכבים).

והנה, המתבונן היטב בלשון הרמב"ם יבחין, שהגדיר את מחשבתם של אנשי דור אנוש [לעבוד את הכוכבים כדי לכבד בזה את הקב"ה] לא רק כטעות בהבנת רצון ה', אלא כטעות קשה בסברה ("בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור"). וקשה לכאורה: מה כאן הטעות בסברה? הרי סברת אנשי דור אנוש נראית לכאורה הגיונית מאד! הרי מלך בשר ודם באמת רוצה שיכבדו את שריו ופקידיו, ומי שמזלזל בהם הוא כפוגע במלכות. מדוע א"כ לא ירצה גם הקב"ה שישתחוו לשריו ועבדיו וכבודם?

נראה לבאר, שהטעות הגדולה שבמחשבה זו, היא חוסר הבנת ההבדל המהותי שבין עבדיו של מלך בשר ודם לעבדיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. מלך בשר ודם זקוק באופן הכרחי לעבדים שלו. אם לא יהיו לו עבדים הסרים למשמעתו - הוא לא יוכל לממש את מלכותו. אם הצבא והשרים יחליטו שלא להכיר במלך, המלך יוכל לצעוק ברחובות מבוקר עד ערב "אני המלך", ושום דבר לא יעזור לו. לא תהיה לו מלכות. לכן דורש מלך בשר ודם מנתיניו לכבד גם את שריו ועבדיו, שכן בלעדיהם תחבטל מלכותו.

לא כן אצל הקב"ה. הקב"ה אינו זקוק לעבדים כדי לממש את מלכותו. אמנם יש לו לקב"ה שרים, שר צבא (יהושע ה, יד) ושר הפנים (ברכות נא, א) ושר של אש (פסחים קח, א) ושר של ברד (שם) ושר של ים (שם, ב) ושר תפחה ושר צנפה (סנהדרין קח, ב) ועוד שרים רבים ונכבדים מאלה, אבל מלכות ה' אינה תלויה בשרים האלו. הקב"ה יכול לעשות מה שירצה גם בלי עזרת השרים, וגם לאחר שהם נמצאים - הם אינם יכולים לעשות דבר. הקב"ה לבדו, הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ולא השרים. הוא אינו זקוק לאף אחד כדי להוציא את רצונו לפועל. הוא לבדו משנה עיתים ומחליף את הזמנים, ומסדר את הכוכבים, ואין שום כח אחר זולתו⁶. ממילא, אין לו צורך שיכבדו את שריו ועבדיו, כי אין לו שום תועלת מזה.

מלכות ה' - על כל העולם כולו

זה התוכן של ברכת מלכויות, שה' לבדו הוא מלך על כל העולם, ואינו צריך לשום כח אחר. זו הברכה הראשונה משלש הברכות של ר"ה, ברכת מלכויות. ה' לבדו מנהיג, הוא עשה והוא עושה והוא יעשה את כל המעשים, ואין שום דבר שקורה בלי השגחתו. על כל זה צריכים לחשוב בר"ה, וזו היא העבודה הנדרשת מעמנו בר"ה, לדעת שאפס זולתו, לדעת "כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". אין שום דבר חוץ מהקב"ה.

הרי אחד מהפסוקים של ברכת מלכויות הוא: "פה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגָאֵל ה' צָ-בָאוֹת, אָנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין

ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. גם על אומות העולם, וגם על הרשעים שבאומות העולם איננו מתפללים שימותו, רק שידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, שזה תיקון העולם, שכלם יכירו שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. כל שכן שאנו צריכים לפני כולם להבין את זה ולהפנים את זה שהקב"ה הוא מלך ואפס זולתו, ואם אנו עושים את זה וחוגגים את המלכת ה', אז באמת "אֵלֵינוּ מְשֻׁמְנִים וְשֵׁתוּ מִמֶּתְקִים כִּי תִדְוֶה ה' היא מְעֻזָּכֶם", ונפכת ונחתם עם כל בית ישראל לחיים טובים ולשלום, אמנן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

אַלְקִים" (ישעיהו מד, ו). והקשו על כך, שלומר שה' הוא מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל" זה לא מספיק, כיון שאין כאן המלכת ה' אלא על ישראל, ולא על כל העולם כולו. ונכמו שאמרו בגמרא על הפסוק "וַיִּמְרוּ לְמַלְכֵנוּ וַיִּמְרוּ" (תהלים מז, ז), שאין להשתמש בו למלכויות, כיון "דלא אמליכתיא אלא על אומה אחת" (רש"י ר"ה לב, ב ד"ה זמרו למלכנו). והסבירו בזה, שהפסוק "כֹּה אָמַר ה'" וכו' משמש למלכויות לא בגלל שנאמר בו שה' הוא מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל", אלא בגלל מה שנאמר בהמשך הפסוק - "אֲנִי רֹאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן, וּמִבְּלִעְדֵי אֵין אֲלֵקִים". והגם שבתבות אלו לא מוזכרת מלכות, מ"מ הרי זה כפסוק "שמע ישראל", שאמרו בגמ' שהוא "כשר" למלכויות אע"פ שלא מוזכרת בו מלכות (ר"ה לב, ב), כי העיקר של מלכויות הוא להכיר ש"ה אחד", ושאין שום כח אחר חוץ ממנו⁷. אם מבינים שאין שום כח בעולם חוץ ממנו ית' - זו מלכות, וזוהי עבודת המלכות של ראש השנה.

אנו צריכים להשתדל כבר עכשיו בימי אלול להתחזק בהכרה הזו. להגיע לכך שבראש השנה נוכל באמת לדעת שה' אלקי

1. וכן אמרו בזהר חדש (פרשת כי תצא): "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֲבִיךָ (דברים כא, י) - דא יצה"ר, דאנן צריכין למיפק לקבליה במילין דאורייתא ולקטרגא ליה (=ולצרו אוחו), וכדין יתמסר בידא דבר נש, כמה דאתמר: ונתנו ה' אֲלֵקֶיךָ בְּיָדְךָ, וְשָׁכִיבְתָּ שְׁכִיבֹו".
2. על פי יסוד זה, (שרק כלל ישראל מובטח שיצא זכאי בדין, ולא היחידים), באר ה"אור החיים" הק', למה רק התוכחה שבפרשת בחוקתי מסתיימת בפסוקי נחמה (ויקרא כו, מב-מה), ואילו התוכחה שבפרשת כי תבוא אינה מסתיימת בפסוקי נחמה. ובאר, שזהו מפני שהקלות שבפרשת בחוקתי נאמרו לכלל ישראל, (ולכן נאמרו בלשון רבים), וכלל ישראל ודאי לא יכלה, וודאי תהיה להם נחמה בסוף. אבל הקלות שבפרשת כי תבוא נאמרו ליחידים, (ולכן נאמרו בלשון יחיד), וליחיד אין הבטחה שלא יאבד ברשעו, על כן אין שם פסוקי נחמה (אוה"ח דברים כח, מז).
3. עי' מג"א (סי' תקפ"ד סק"ב) ומחצית השקל (שם), דאיכא לכאורה סתירה בזה, אם ראוי להתוודות בר"ה, או אין ראוי לעשות כן. וע"ש (בשם השל"ה) כמה תירוצים לסתירה זו, ושראוי להחמיר ככולם (שלא יהיה הוידוי בשעת התפלה, ושיפרט חטאיו ולא יאמר סתם 'חטאתי', ושיהיה הוידוי בלחש ולא בקול, ודוקא בשעת התקיעות בין סדר לסדר, שאז השטן מעורבב ואינו יכול לקטרג). ובאופן המותר - כתבו טוב ונכון להתוודות. [וגם שר המשקים אמר "אֵת חֲטָאֵי אֲנִי מְזַכֵּר הַיּוֹם" (בראשית מא, ט), וזה היה בראש השנה, כמבואר בגמרא, שבראש השנה יצא יוסף מבית האסורים (ר"ה יא, א). וידוע דבדורות הראשונים היתה ידיעה בנסתרות אפילו לאותן שהיו מצד הטומאה. וממה שצינינה התורה אמירה זו, משמע דשפיר קאמר (דאם לא כן - כל המשפט מיותר)]. ואולם הרבה נוהגים שלא להתוודות גם בין התקיעות, מחשש להפסק בין הברכה לתקיעות (עי' משנ"ב סי' תקצ"ב ס"ק י"ב).
4. וכן לדעת רשב"ג (ר"ה לב, א), שכולל את קדושת היום בברכת זכרון ונת (ולא בברכת מלכויות), וחותם בה "ברוך אתה ה', זוכר הברית, מקדש ישראל ויום הזכרון", צריך לומר דמהות קדושת היום היא שה' זוכר בו מעשי בני האדם ודן אותם לפי מעשיהם, וא"כ אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "זוכר הברית", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה להעלות בו זכרונו לפניו לטובה. [ומודה רשב"ג לרבי (שסובר שכולל קדושת היום במלכויות) הן מתוקף קדושת היום כמו ה"זכרונות"; וגם רבי מודה לרשב"ג שגם ה"זכרונות" הן מתוקף קדושת היום כמו ה"מלכויות". אלא שנחלקו היכן ראוי יותר להזכיר את קדושת היום, בברכה הרביעית או בברכה האמצעית, כמבואר בגמ' (ר"ה שם)].
5. ולגבי יוה"כ, שגם שם חותמים "מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל, ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הכפורים", צ"ל ד"מלך מוחל וסולח" הוא ממהות קדושת היום, והוא ענין אחד עם "מקדש ישראל ויום הכפורים". ולגבי "מלך על כל הארץ" צריך לומר, שבכל עשרה ימים אלו ה' מראה את מלכותו במה שהוא דן ושופט את העולם, (ולכן בכל עשי"ת אומרים "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט"), וא"כ גם זהו ממהות קדושת היום, דמכח זה שהוא מלך העולם הוא דן אותנו וסולח לעונותינו ביום הזה, והכל ענין אחד.
6. ועי' עוד בזה ב"נפש החיים" שער ג' פ"ט.
7. וב"בני יששכר" באר את טעות אנשי דור אנוש על פי המבואר בגמרא, שאוריה חתני מורד במלכות היה, כיון שאמר בפני דוד המלך "וְאֲדֹנָי יוֹאֵב" (שמו"ב יא, יא), "וזהו מרד שֶׁקָרָאוּ אֲדוֹן בְּפִנֵי הַמֶּלֶךְ" (רש"י קידושין מג, א), "דלאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך" (רש"י שבת נו, א). הרי לנו, שאף שרצון המלך שיכבדו את הממונים מטעמו, כשר הצבא וכד', אין מקום לכבדם בפני המלך, והמכבדם בפניו הרי הוא מזלזל ומורד במלך. וכן באנשי דור אנוש: אילו הכירו שהקב"ה "מלא כל הארץ כבודו", לא היו מעזים לכבד בפניו את הממונים על ידו. אך טעותם היתה, שהתייחסו לקב"ה כמצוי "במקומו" בלבד, ועל כך הם נתבעו ("בני יששכר" מאמרי חודש תשרי, מאמר י"א אות ט").
8. וכמו שכתב המאירי: "שִׁמְעַתְּ יִשְׂרָאֵל ה' אֲלֵקֵינוּ ה' אֶחָד"; "וְיִדְעֶתְּ הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֵל לְבָבְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹקִים בְּשֵׁמִים מְמַעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד"; "אֵתָּה הָרְאָתָּ לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹקִים [אֵין עוֹד מְלַבְדִּין] - כּוֹלֵם מַלְכוּיֹת הֵם, וְרֹשָׁאֵי לְהַזְכִּירֵם בְּמִקוֹם מַלְכוּת. שֶׁהָאֲחֻדוֹת הוּא קַבְּלַת עוֹל מַלְכוּת, וְשׁוֹלַלַת הַמַּמְשָׁלָה מִכָּל אַחֵר" ("בית הבחירה" למאירי ר"ה לב, ב). וכן יש לומר על הפסוק "וּמִבְּלִעְדֵי אֵין אֲלֵקִים".